

Razglednice z motivi zdravstvene (bolniške) nege

MARJETA BERKOPEC

Pošta Slovenije je lansko leto, ob 100-letnici poklicnega izobraževanja medicinskih sester na Slovenskem, izdala priložnostno znamko z motivom zdravstvene nege in delovanja medicinskih sester. Razglednice z motivi bolniške nege, oskrbe ranjencev in upodobitvijo slovenskih deklet v službi Rdečega križa so v naših krajih izdajali že pred stodesetimi leti.

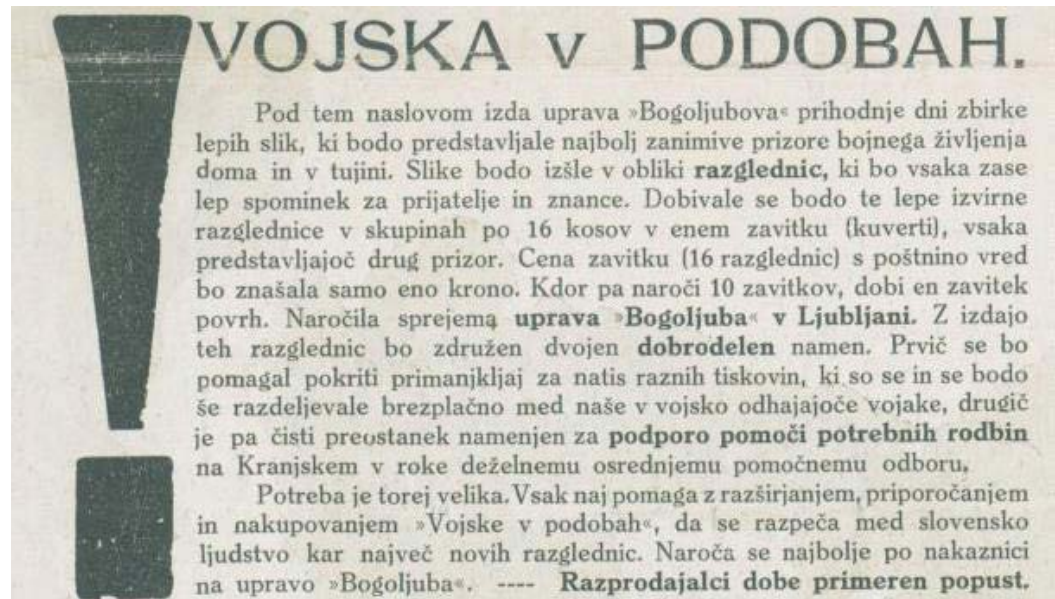
V Avstro-Ogrski je med prvo svetovno vojno sistem upravljanja informacij potekal preko cenzure in propagande. Osrednji urad za propagando je bil Vojni tiskovni urad (Kriegspressequartier) kot del vrhovnega poveljstva. V delokrog vojnega tiskovnega urada je sodila tudi vizualna propaganda v ilustriranih časopisih, knjigah, razglednicah ali drugih izdelkih, ki bi jih neposredno predstavili javnosti. Nadzor in pregled nad slikovnim gradivom je izvajala umetniška skupina (Kunstgruppe), ki je mobilizirala umetnike. Med slovenskimi, v dokumentih zabeleženih umetnikih je najbolj poznan Ivan Vavpotič. Vojne razglednice so bile učinkovito in najbolj množično propagandno orodje (Svoljšak, 2020).

Vojne razglednice so tiskali z namenom spodbujati vojno navdušenje in z idealiziranimi, večinoma lažnimi vojnimi prizori vojno predstaviti ljudem lepšo, kot je v resnici bila. Na državnih vojnih razglednicah je bila vojna veličasten dogodek, izraz zvestobe cesarju in priložnost za junaštva. Tudi žrtve so bile predstavljene kot del patriotske potrebe in ne kot človeška bolečina. Vojne razglednice, ki so nastale na Slovenskem so bile drugačne, dejansko protivojne in ni znano, da bi takšna celota podobnih razglednic, nastala še pri katerem drugem evropskem narodu (Švajncer, 2015).

V slovenskem prostoru jih je tiskala Katoliška tiskarna in jih je poleg Bogoljuba založil časopis Ilustrirani glasnik, ki je izhajal v Ljubljani. Prva skupina šestnajstih razglednic je izšla v posebni kuverti že novembra 1914, zadnja pa marca 1918 z zadnjo znano številko 140 (Svoljšak, 2020).

Serijske slovenske umetniške razglednice se je imenovala Vojska v slikah, sprva Vojska v podobah. Ustvarjali so jo slikarji Maksim Gaspari, Hinko Smrekar, Anton Koželj, Ivan Vavpotič in Valentin Hodnik. Avtorji oz. ilustratorji so razglednice najraje opremljali z verzi slovenskih ljudskih vojaških in domoljubnih pesmi ter Prešernovih (in Gregorčičevih) pesmi, natisnjenih na sprednjih (ilustriranih) ali zadnjih (sporočilnih) straneh razglednic (Potisk, 2018).

Ni naključje, da so tudi sestre Rdečega križa postale žrtve vojne propagande in se, upodobljene kot dobri angeli znašale na vojnih razglednicah.

Vojska v podobah, obvestilo o izdaji vojnih razglednic (Vir: Ilustrirani Glasnik, 2014)

Avstrijska vojaška propaganda je bolniške sestre slavila, saj so opravljale poklic, ki se je v družbi zdel še kako prikladen za nežno in požrtvovalno naravo ženske. Vojne sestre je upodabljala kot junakinje in jih postavljala ob bok vojakom, herojem (Selišnik, 2015). O požrtvovalnih in predanih vojnih sestrah so pogosto pisali tudi v slovenskih časopisih. Zasedimo (Slovenski gospodar, 1915), da sta sestri Rdečega križa Ana Pinter in Ivana Brandner decembra 1914 »...na maršu bili vedno zgled vztrajnosti in neutrudljivosti, na obvezovališču v boju za marsikakega smrtno ranjenega rešilni angel ... vedno spredaj, vedno nezlomljenega srca ...«. Polkovni zdravnik dr. Mavricij Rus je v Slovincu (1917) zapisal: »Razen vojaških strežnikov opravljajo bolniško strežbo in nego vrlo izvežbane in izšolane vojne bolniške sestre, ki izvršujejo svojo službo z ljubeznijo in vne-mo.« Beremo (Dolenjske novice, 1915) o junakinji, ki je darovala svoje življenje za bližnjega in postala žrtev svojega vzvišenega poklica.« V časniku Tedenske slike (1914) so pisali: »Z največjo vneto ter s prirčno ljubeznijo pa se je posvetilo ženstvo postrežbi ranjencev. Na tisoče žensk se je v naglici izučilo v postrežbi bolnikov ranjencev in potem so prevzele težko, a plemenito nalogo usmiljenih sester. Mnogo požrtvovalnosti, krepih živcev in požrtvovalne plemenitosti je treba vsaki taki bolničarki, da ne omaga. Pomislimo samo, da dovažajo ranjene vojake vse umazane, okrvavljene, čestokrat do skrajnosti zanemarjene in docela onemogle v bolnišnice. In strežnice jih umivajo, preoblačijo; mnogi ranjenci se ne morejo niti gani; ravnati morajo z njimi kakor z majhnimi otroci. Za tako delo treba krepkega zdravja, velike telesne in duševne sile ter samopožrtvovalnosti. Še domačemu bolniku je težko streči, kako pa šele tujemu. Ne poznaš njegovega značaja, ne njegovih želja, da, včasih niti njegovega jezika. A ženske premagajo radovoljno vse zapreke. Nesebično delujejo naše bolničarke, hvaležnost ranjencev in uspešno zdravljenje jim je zadostno plačilo.«

Stoj trdno v boju kakor hrast..., Peter Žmitek, založilo Deželno in gospejno društvo Rdečega križa za Kranjsko, dve različici: a) brez datuma, b) zadaj z natisnjenim datumom 18. avgust 1915

Vojna razglednica, naslikal Peter Žmitek, 1914, založilo Deželno in gospejno društvo Rdečega križa za Kranjsko (Vir: Švajncer (2015)). Vojska v slikah. Slovenske vojne razglednice v 1. svetovni vojni. Vojni muzej Logatec)

Varovanje ranjenega vojaka, naslikal Ivan Vaupotič, 1914, založilo Deželno in gospejno društvo Rdečega križa za Kranjsko (Vir: Vir: Švajncer (2015). *Vojska v slikah. Slovenske vojne razglednice v 1. svetovni vojni*. Vojni muzej Logatec)

»In zopet kliče domovina ženo na pomoč, da pomaga ranjencem, da nastopi službo samaritanke. Ves dan in vso noč je treba biti včasih na nogah in vedno mora biti nasmeš ljubezni, da ne čuti ranjenec v prijazni okolici jako svojih bolečin. Žene, vajene le največjih udobnosti, morajo pogrešati takrat skoraj vse, žene, vajene le sladkega brezdelja, morajo delati takrat noč in dan, žene, vajene le prijetnosti morajo opravljati takrat težke in neprijetne posle. In vendar ni nikjer nezadovoljnosti, kljub vsemu se ji

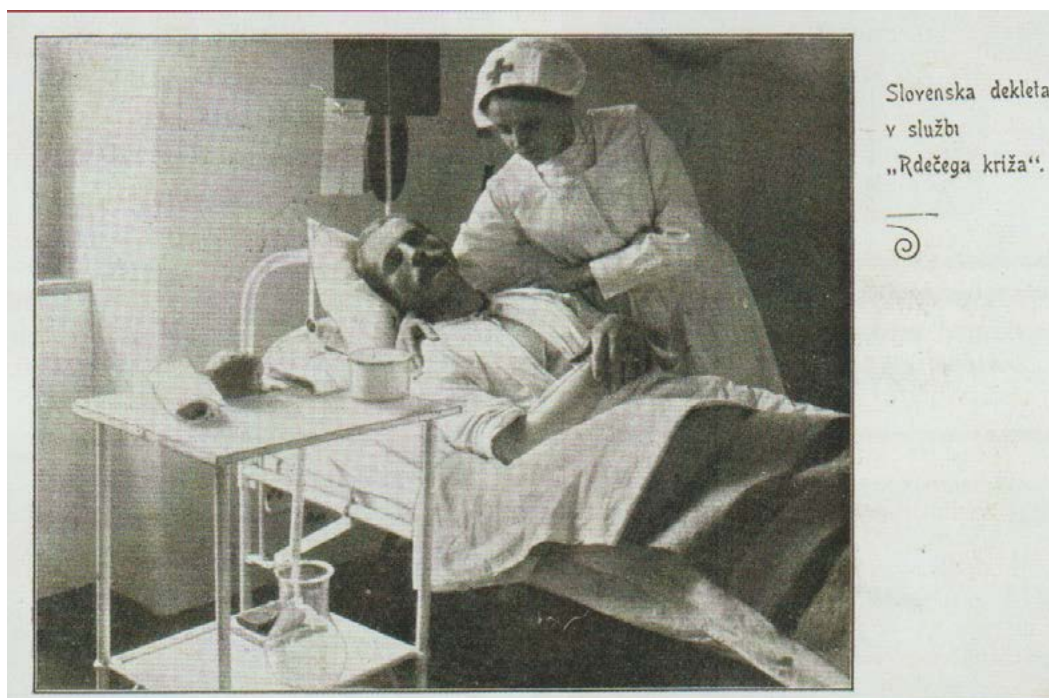
smehlja obraz. Tudi ona je junakinja, tudi ona je vredna družica junakov na meji.« (Soča, 1914)

Dobrodelne organizacije, kot so bile Rdeči križ, Služba za vojno pomoč (Kriegshilfburo des k.k. Ministeriums des Innern) in Urad za vojno pomoč (Kriegsfürsorgeamt des k. u. k. Kriegsministeriums), so izdajale domoljubne razglednice, sredstva od njihove prodaje pa so bila namenjena žrtvam vojne (Vodopivec, 2020a).

Leta 1914 je Peter Žmitek za dobrodelno razglednico Deželnega in gospejnega društva Rdečega križa za Kranjsko narisal ilustracijo, ki je bila namenjena dvigu vojne morale (Vodopivec, 2020a). Na razglednici je upodobljeno dekle v uniformi bolniške strežnice z znakom Rdečega križa na rokavu in čepici, ki se poslavlja od vojaka. Pod podobo je izpisano besedilo: »Stoj trdno v boju kakor hrast. Z orožjem si zadobi čast. Obnesi se kot korenjak. In prid' nazaj časten vojščak.« Na vsaki strani besedila je narisana rdeč križ.

Za Deželno in gospejno društvo Rdečega križa za Kranjsko je Ivan Vaupotič leta 1914 naslikal razglednico Varovanje ranjenega vojaka. Gre za upodobitev ranjenega vojaka, ki ga podpira, v sestrsko uniformo oblečeno dekle, ki v rokah drži ščit na katerem je naslikan velik rdeč križ. Črna smrt beži od njiju. Levo in desno zgoraj je naslikan manjši rdeč križ. Razglednica (Vodopivec, 2020b) slikarja Ivana Vavpotiča (1877-1943) je ena izmed petih razglednic, ki jih je Vaupotič kot vojni umetnik pripravil za serijo razglednic Vojska v slikah.

Razglednico z naslovom Slovenska dekleta v službi Rdečega križa najdemo na seznamu prve skupine razglednic Vojska v slikah. Gre za knjigotisk na podlagi fotografije, ki je posneta v bolniški sobi. Ranjenec leži v bolniški postelji, ob vzglavju ga podpira sestra Rdečega križa, oblečena v sestrsko uniformo, na čepici ima izvezen križ. Ob postelji se vidi nočna omarica. Na desni strani razglednice je napis Slovenska dekleta v službi Rdečega križa. Ista fotografija je bila 8. oktobra 1914 objavljena v Ilustriranem glasniku, tedenski ilustrirani prilogi dnevnika Slovenec, s podnaslovom Naša dekleta v službi Rdečega križa ob postelji težko ranjenega vojaka, foto A. Gregorec.

Slovenska dekleta v službi Rdečega križa. Knjigotisk na podlagi fotografije (Vir: Vir: Švajncer (2015). *Vojska v slikah. Slovenske vojne razglednice v 1. svetovni vojni*. Vojni muzej Logatec)

Prva svetovna vojna (Zadravec, 2019) je ženskam sicer dala priložnost, da so se dvignile iz podrejene vloge v družbi in začele spodbujati stereotipne predstave o tem, da naj ženska skrbi za dom, javno življenje pa prepusti moškim. Kljub temu niso uspeli doseči uveljavitev avtonomije, saj se je družbeni položaj žensk po zaključku velike vojne vrnil na stare tirnice.

Bolniške strežnice so zanimiv primer prehajanja ženske vloge iz pasivne v aktivno. Ženska je postala aktivna v skrbi za nemočnega pasivnega moškega (ranjenega vojaka). Ko so se pomožne bolniške strežnice prvič pojavile na Kranjskem so bile takoj opažene. Oblečene v uniforme so predstavljale neke vrste avtoriteto (Zadravec, 2019). Vojne sestre so predstavljale tudi moderno žensko, ki se je umaknila nadzoru družbe in odšla naravnost na bojišče. V javnosti so se začeli pojavljati dvomi v njihovo moralnost, saj so na fronti prestopile meje, ki jih je zakoličila predvojna era in so vsekakor pomenile motnjo v vsakdanu (Selišnik, 2015).

Sliko o delovanju sester Rdečega križa med prvo svetovno vojno so ustvarili moški, njihova pričevanja, spomini in njihovi pogledi. Prikazane so izrazito črno belo, ali kot poosebitev materinske skrbi ali kot padli angeli. Kako so same doživljale vojne grozote in svoj položaj ni znano. Njihovi spomini niso ohranjeni. So se pa do danes ohranili, globoko v družbi zakoreninjeni stereotipi o medicinskih sestrah, ki jih je spodbujala avstrijska vojna propaganda in se jih poklicna skupina vse do danes ni znebila.

Literatura:

Potisk, M., (2018). *Slovenska umetniška razglednica s preloma 19. stoletja in njena literarna intenca*. Dostopno na: https://centerslo.si/wp-content/uploads/2018/11/Obdobja-37_Potisk.pdf

Rus, M., (1917). Zdravstveno oskrbovanje bolnikov in ranjencev v Ljubljani. *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 45(62), 3–4.

Selišnik, I., (2015). Skrb v službi vojne: bolniške strežnice na Kranjskem. V: Gašparč, J (ur.). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 4(2), Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 90–101.

Svoljšak, P., (2020). Avstrijska cenzura med prvo svetovno vojno – načela in učinki. Vojna in moč podobe. Vizualna propaganda in cenzura na Slovenskem v času prve svetovne vojne. Razstava: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino. Dostopno na: https://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/cenzura_propaganda_slov.pdf

Švajncer, J.J., (2015). *Vojska v slikah. Slovenske vojne razglednice v 1. svetovni vojni*. Zbirka Miloša Mikoliča in Miomirja Križaja. Logatec: Vojni muzej Logatec, 4, 12, 36, 37.

Vodopivec, B., (2020a). Vojna in moč podobe. Vizualna propaganda in cenzura na Slovenskem v času prve svetovne vojne. Razstava: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino. Dostopno na: https://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/cenzura_propaganda_slov.pdf

Vodopivec, B., (2020b). Vizualna propaganda med prvo svetovno vojno na ozemlju Slovenije: vplivi in posebnosti. *Acta Historiae Artis Slovenica*, 25(2). ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta / ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History. Dostopno na: <https://doi.org/10.3986/ahas.25.2.12>

Zadravec, N., (2019). *Vloga slovenske ženske med prvo svetovno vojno*. Magistrsko delo. Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.

Časopisni viri:

Dolenjske novice XXXI, št. 15, 9. 7. 1915, str. 57–58, Dolenjskim junakom v spomin.

Ilustrirani glasnik (08.10.1914), letnik 1, številka 6, 69.

Ilustrirani glasnik (22.10.1914), letnik 1, številka 8, 1.

Slovenski gospodar: podučiven list za slovensko ljudstvo, 49, št. 52, 30. 12. 1915, 2, Junakinje.

Slovenec: političen list za slovenski narod, 45(62), 16. 3. 1917, 3–4.

Tedenske slike, 28. 10. 1914, 2, Ženske in vojna.

Soča, Primorec, brezplačna priloga Soči (24.08.1914), številka 60, Junaki. Available: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-1F-DOL1WX/87d6a187-305e-48ca-884c-be233df98be9/PDF>

Vir fotografij:

Švajncer, J.J., (2015). *Vojska v slikah. Slovenske vojne razglednice v 1. svetovni vojni*. Zbirka Miloša Mikoliča in Miomirja Križaja. Logatec: Vojni muzej Logatec, 12, 36, 37.